

1904.

РІЧНИК VII.

ТОМ XXV.

КНИЖКА I.

ЗА СІЧЕНЬ

ЗМІСТ.

ГАННА БАРВІНОК:	
Соловейко	1
БОГДАН ЛЕПКИЙ:	
Миколі Лисенкови на спомин д. 7 грудня 1903 р.	2
М. СТАРИЦЬКИЙ:	
Кантата на честь і славу М. Лисенку	4
ЯКІВ ЖАРКО:	
Артист	6
ІВАН ФРАНКО:	
Герой поневолі I—V ...	13
ЛІСАК ТАМАРЕНКО:	
Минуле	40
МАРІЯ КОЛЦУНЯК:	
На стрічу сонцю золо- тому I—IV	50
ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ:	
Дванацять посланій на цілу суборну Україну ..	75
МАРК ТВАЙН:	
Рай чи пекло?	78
—	
М. ГРУШЕВСЬКИЙ:	
250 літ	1
ВОЛ. КОЦОВСЬКИЙ:	
Нові погляди на діяль- ність Кирила й Методія ..	6
Й. БОДУЕН ДЕ КУРТЕНЕ:	
Плятонічний панславизм.	32
ІВАН ФРАНКО:	
Лисенкове свято в ав- стрійській Русі	47
Хроніка і бібліографія	53

ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

За редакцію відповідає:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевче
під зарядом К. Беднарського.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК.

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Редакційний комітет:

Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський,
др. Іван Франко.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

РІЧНИК VII. ТОМ XXV.

У ЛЬВОВІ, 1904

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

891.7905

LIN

v. 7

no. 1-3

Зміст двадцять п'ятого тому.

За січень, лютий, март 1904 р.

стор.

I. Поезії.

Барвінок Ганна, Соловейко	1
Вербницький Микола, Привіт М. Лисенку	97
Гурович Г., До Тараса	100
„ Жидівські сльози	101
Лепкий Богдан, М. Лисенкови на спомин д. 7 грудня 1903 р.	2
Личко Ів., Промова на честь М. Лисенка	198
Лотоцький Лев, Дві поезії	197
Старицький М., Кантата на честь М. Лисенку	4
Федоренко Іван, Дві вірші на честь М. Лисенка	193
Федькович Юрій, Дванадцять посланій	75
Франко Іван, Із книги Кааф I, II	195
Гете Ів. В., Олексій та Дора, перекл. П. Кудіша	282
„ Квітка над усі квітки, перекл. його ж	286

II. Повісти, новелі, драми.

Жарко Яків, Артист	6
Зарічна Ніна, Зачарована скрипка	199
Колцуняк Марія, На стрічу сонцю золотому	50, 120, 212
Коренцева Ольга, Nocturne	102
„ „ На біблійну тему	103
Панькевич Юліян, Та я чекаю	202
Тамаренко Лісак, Минуле	40
Франко Іван, Герой поневолі	13, 105

Амічіс Едмондо де, В передодень Нового року, перекл. Д. Бодревич	172
Накрохін Н. Е., Талісман	156
Твайн Марк, Рай чи пекло? Перекл. М. Лозинський	78
Уайльд Оскар, Сальомея, драма, перекл. Ів. Кривецький	254

III. Література, наука, штука.

Бодуен де Куртене Й., Плятовічний панславизм, перекл. В. Гнатюк	32
Віташевська (б. Добролюбова), Спомини про П. А. Грабовського	159
Грушевський М., 250 літ	1
Коваленко Олекса, Спомини про П. А. Грабовського	157
Копач Ів., Переднє слово до статі А. Менгера	164
Коцовський Вол., Нові погляди на діяльність Кирила й Методія	6, 85
Кревецький Іван, Український видавничий рух в 1903 р. Лозинський Мих., Перші кроки (З приводу першого віча укр. жінок)	121
Менгер Ант., Релігія і держава, перекл. Ів. Яремко	172
Невідома, Спомини про П. А. Грабовського	164
Русова М., Старе й нове українській літературі, перекл. Ів. Фр.	161
Франко Іван, Лисенкове св'ято в австрійській Русі	65
„ Уваги до статі М. Русової	47
„ До історії соціалізму	65
„ Уваги до листу В. Ягіча	134
Чайківський Андрій, З часів перенолоху	153
Ягіч Ватрослав, Момзен і Славяни	107
	153

Хроніка і бібліографія.

1. З літератури і науки	53, 116, 177
2. Нові книжки	58, 119, 183
3. Театр і штука	60, 185
4. Некрольоги	62, 187
5. Персоналія	186
6. З громадського життя	63, 191
7. Від редакції	64

Плятонічний панславізм.

Відчит Й. Бодуена де Куртенé.

Як відомо вже нашим читачам, в 1904 р. має бути в Петербурзі з'їзд славістів. Щоб приготувати для нього терен, з'їхався був у початку 1903 р. приготувний комітет славістів і радив над деякими справами, що будуть обов'язувати й сей ширший з'їзд. З приводу того з'їзду підняла ся була в польській пресі жива полеміка й агітація за тим, аби польські вчені не брали участі в с'їм з'їзді, який через те саме, що відбуде ся в Росії, буде панславістичним. Скориставши з сеї полеміки звісний професор петербурського університета Й. Бодуен де Куртенé виголосив у Кракові д. 16 і 18 червня 1903 р. два відчити про з'їзд славістів і про плятонічний панславізм, у яких виказав, що Поляки можуть брати участь у з'їзді славістів із чистим сумлінням, бо в ньому не буде нічого політичного. Оба сї відчити вийшли окремою брошурою (*O zjeździe slawistów i o panslawizmie „platonicznym“*. W Krakowie, 1903. Ст. 32, 8⁰. Ціна 60 сот.). В першім говорить автор про з'їзд і його задачі; та що у нас була вже на сю тему стаття проф. Ягіча, ми його пропускаємо. Другий подаємо в цілости, бо він незвичайно інтересний задля висловлених у нїм поглядів і характерний для самого шановного автора. *В. Г.*

В попереднім відчиті зазначив я виразно, що з'їзд славістів у Петербурзі вільний від усякої політики і не має нічого спільного з „усеславянїзмом“ або панславїзмом. Тому-ж що наслідком асоціації або злуки вираз славїст через подібність ідентифікується в некритичних умах із виразом панславїст, я кори-

стаючи з того непорозуміння позволю собі розібрати панславизм і панславистів і виложити свої особисті погляди на сю справу.

Я заповів виклад про „платонічний“ панславизм. Через те легко зрозуміти зацікавлене і запити, в якім значінню уживаю тут виразу „платонічний“. Відповідь на се питане стоїть у звязи з відомим фактом зміни значіння виразів. Значіння виразів пересуваєть ся поступенно, а часами навіть нагло, опираючись на нових, давнійше незаних асоціаціях. Так приміром аристократ і демократ значать нині що иньше, як значили перше. В Америці демократи і республіканці мають мало що спільного з дійсним значінням тих виразів. Сербські поступовці і радикали досить далекі від поступу й радикалізму. А як сильно змінило ся нині значіння християнина! Те саме стало ся й з платонізмом і платонічністю, які завдячують своє походження знаменитому грецькому філософови Платонові.

Відомо, що в межах так званої міжполової любови сам Платон задивляв ся на людей як на ялівки і бугаїв, що служать виключно для випродукування найліпшої і найкрасшої раси двоножної хулюбви. А все таки завдяки деяким прикметам Платонові науки, що поручав задивляти ся в ідеї і їх безіntересовну любов, та завдяки непорозумінню, яке лежить у пересуненню асоціації значіння, застосовано власне сей безіntересовний „платонізм“ до міжполової любови. Має се бути любов без дотику, без видимих об'явів, любов, що обходить ся смаком, а задовольняєть ся що найбільше мріями, вітханнями і контемпляцією.

Се відносить ся й до иньших об'явів життя в обсягу почувань і стремління. „Платонічний“ демократ у нинішнім значінню сього виразу признає рівноправність усіх людей, але нічого не посвятить для неї. „Платонічний“ соціяліст симпатизує зі стремліннями учоловічення робучих мас, але не зрече ся в їх користь ні одної набутої привички. Так само „платонічний“ панславист є панславистом *in petto*, без накладування заборчої лаби на чужу власність, без „пропаганди діла“. Він лише „полюбив братів Славян“ і обдаровує їх більшою „любовою“, ніж иньших, дальших та менше упривилейованих ближніх.

Тому одначе, що сей „платонічний“ панславизм не можна відмежити і роздивляти абстрактно від иньших родів панславизму, з конечности доведеть ся нам говорити передовсім про панславизм

у загалі, а опісля на сій тлі приглянути ся трошки докладнійше „платонічному“ панславізмови.

Огляд свій поведу в двох напрямках. З одного боку поставлю питанє, чи панславізм, як панславізм, як усеславянскість можна об'єктивно сконстатувати; з другого боку відповім на питанє, чи можна панславізм, хоч би навіть лише „платонічний“, оправдати зі становища лєогіки або справедливости, зі становища моральности та зі становища вселюдського утилітаризму в шляхотнім значіню сього вираза.

* * *

Отже наперед перше питанє: Чи панславізм або відокремлена всеславянскість існує в самім об'єкті?

Один однородний славянський сьвіт у відріженню від иньших таких сьвітів (у відріженню від романського сьвіта, германського і ин.) існує лиш язиково, хоч і тут маємо значні ріжницї і відбите племінних і культурних звязків із не-Славянами.

А поза сим нема зовсім однородного славянського сьвіта, нема однородного славянського культурно-історичного типу, а тим більше нема такої беззмістової фікції, як якийсь „однородний організм“ цілої Славянщини.

Зі становища антропольогії, зі становища расовости нема не лиш одної славянської раси, але що більше, нема зовсім одної польської раси, руської, чеської, сербської..., нема навіть околиць і родин чистих із антропольогічного або расового погляду.

Зі становища етнографії і фольклору ані звичаї різних славянських народів, ані їх наївні сьвітогляди, ані їх поетичну творчість, ані їх зародкову штуку... не можна сировадити до спільного племінного знаменника у відріженню від иньших племен і народів.

В літературах поодиноких славянських народів бачимо так ріжнородні впливи і можемо сконстатувати так відрубний їх характер, що знов про славянську літературу, як окрему цілість, яку можна протиставити иньшим літературам, не може бути бесіди. Вони підлягали виправді деяким спільним впливам, що йшли то зі сходу, то з заходу, то з полудня, то з півночі, та ті впливи входили звичайно вирост до кожної славянської літератури з окрема, але зовсім не задля племінної спільности.

В кінці нема цілковито окремої „історії Славян“. Що до своєї суспільно-психічної підстави, „історія Славян“ виказує ті

самі психіатричні і криміналістичні мотиви, що й історії всіх інших народів. Фактичну-ж, се-б то тісно історичну звязь можна завважати радше між історією поодиноких славянських племен, народів і держав із іншими неславянськими племенами, народами й державами, ніж між історією всіх частин Славянщини в відріженню від решти людськості.

Так отже при об'єктивнім, неупередженім огляді „славянського світа“ з тих різних становищ не добачуємо ніде ані сліду однородного типу відокремленої Славянщини. Одиноким цементом, що вяже всі ті групи людей в одну відрубну цілість, полишається язик.

З за того й наука славістики виступає як однородна цілість у відріженню від інших таких цілостей лише у своїй мововідній частині. Вишукуванє якихось тісніших звязків — антропологічних, етнографічних, літературних і історичних — між різними славянськими народами з поминенєм інших народів може відбуватися лише при помочи натягань і накручувань. Так приміром так звана славянська література може повставати виключно через довільну злуку в одній книжці різних славянських літератур, що стоять із собою в дуже вільній ідейній звязи. Кожду славянську літературу належить роздивляти окремо, передовсім у звязи не з іншими славянськими літературами, але з тими, що дійсно впливали на неї. Так само належить роздивляти історичну долю або історію „славянських“ племен, народів і держав.

Не можна одначе заперечити, що велика подібність мов викликає фантастичне представленє єдності і однородності також під іншими зглядами.

До того долучують ся почування. На скільки не стоять тому на перешкодї розвинені історично пересуди й антипатії, приємно почути не лише власну мову, але й подібну до неї. В таких випадках проявляється елементарний „панславїзм“, панславїзм мовний, майже зоологічний.

В 1895 р. відвідував я так званих молїських „Славян“ у провінції Кампобасо в полудневій Італії. Наближаючись із ослом і погоничем до заселеної ними місцевости Аквавівіа колле крочі (Acquaviva colle croci), здивав я двох місцевих горожан і заговорив до них спершу по італійськи, опісля по сербо-хорватськи. Почувши звуки славянської мови вони втішилися незмірно викрикуючи: „Наш брат, наша крі, сыцявун“ (наш брат, наша кров, Славянини)!

Своєю ломаною хорвачиною зробив я тим людям величезну приємність. Але Поляк із Конґресівки і з Західних губерній слухає вже з меншою приємністю „побратимчу“ російську мову, як і навпаки місцевий урядник переслідуваний тим „говор“ безмозглово палаяка. Тут отже проявляє ся елементарний панславизм з трохи меншою силою.

А якже буває на „історичній арені“, в політиці?

Отже тут здibuємо ся у деяких індивідуів із постійним сентиментальним настроєм, що бажає тулити заблуканих „братів“ до своїх грудий і на скільки можна визволяти їх із „чужого ярма“ навіть проти їх волі, при помочи гармат і багнетів.

Від такого сентиментального панславизму, що пригадує сентименталізм крокодила, залітає запах крові і сьвіжого мяса. Він буває досконалою покришкою для розпочинаня заборчих війн із метою визволяти „співплемінників“ і „одновірців“, хоч не можна заперечити, що багато учасників таких війн бере в них участь зовсім безіntересовно і з власної волі, як то кажуть, в імя ідеї, кермуючись ентузіазмом. В 1877 р. запалювали ся до визволювання з під „турецького ярма“ так званих „Солов'ян“ навіть деякі прості во-яки російські.

Сей войовничий, заборчий панславизм утворив навіть окрему географію, винайшовши шесту часть сьвіта себ-то, Росію з цілою Славянщиною. На сю шесту часть сьвіта складаєть ся східна Европа і північна Азия, себ-то як раз стільки, скільки треба на голодний зуб для втихомирення вовчого апетиту. Західну границю шестої части сьвіта творить сяк-так проста лінія, поведена від Іданьска до Трієста. Правда, що в межах шестої части сьвіта живуть і не-Слав'яни, але хто зважав би там на такі стебелини і таку дробину, як Румуни, Греки, Альбанці, Турки, Мадяри, Фіни з Естонцями, Литвини з Лотишами, Німці, Шведи, Татари, кавказькі народи і т. д. і т. д.! Се все повинно очевидно „зіслав'янити ся“, хоч би лише... з педагогічних зглядів, для простійшої географії. Зрештою що до Греків, то най будуть слокийні. Таж се має бути не виключно слав'янський сьвіт, але грецько-слав'янський, очевидно православний, теж із педагогічних зглядів, для улекшення пам'яті. Сї балаканки немов із горячки роблять вражінє дурниць і діточих мрій, але на жаль таких, що пахнуть кровю, рабунком і насильством.

В тій шестій частині світа, вимріяній і висненій панславистичними сантименталістами, має бути трошки инакше, як в иньших п'ятих частях. Там бачимо різні держави і різні форми правління. А шеста часть світа повинна бути одною, однородною, неподільною, абсолютною монархією, також із педагогічних зглядів, для улекшення памяти та з економічних зглядів, для ощадности видатків на уряд і на адміністрацію. Так само для улекшення памяти учеників, що студіюють географію, усуваєть ся яzikову сорокатість і не лиш не-Славян засуджуєть ся на етнографічну загладу Славянами, але навіть між Славянами всі дрібнійші народи, хоч би й багатоміліонові, мають стати виключно кадрами, призначеними для збільшення рядів народа, що переважає чисельно.

На жаль, се лиш мрії; і як раз тим панам більше ніж кому иньшому можна сказати: *point de rêveries, messieurs, point de rêveries!*

Иньші знов мріють про „славянську федерацію“ в межах шестої части світа. Можна одначе запитати: „На що вона потрібна кому, та спеціяльно славянська федерація, отже ворожа для всіх не-Славян? Коли має бути федерація, то лише „вільних із вільними“, себ то ріжноплемінна федерація. Досконалий приклад такої федерації дає нам Швайцарія. А такою могла-б також бути Австрія, коли-б не взаїмне гавканє та підбурюванє, практикованє між иньшим тими, яким залежить на відвертаню очий від реальних інтересів.

Чи то під покривкою абсолютної монархії, чи під покривкою славянської федерації, що має заняти цілу шесту частину світа, укривають ся ті самі апетити, які в давних часах характеризували римську заборчість і змаганя до всесвітної монархії. „Панславізм“ се лиш позір.

Хвилеві, короткотрєвали всесвітні монархії творили геніяльні меґальомани в роді Олександра Великого та Наполєона I-го, а творили їх без усяких позорів, виключно силою розгону, користаючи зі збаламученя, викликаного їх поступуванєм. Постійною, хронічною хижістю і заборчістю, зі знаком манії великості на чолі, визначав ся і визначаєть ся Рим: насамперед рєпубліканський Рим, потім Рим цезарів, далі Рим пап, як їх спадкоємців. Рим цезарів розпав ся на дві нерівні частині: на сильний західний Рим, що давив своїм тягаром, і на другий Рим, далеко слабший, Візантію. Сама Візантія впала і полишила лишє останки свого впливу

і сили; але її „ідеї“, її забаганки перейшли до Москви, як до її спадкоємниці.

І се називають ся універсально-історичні ідеї! Розглянені зі становища психіатрії вони по просту ніщо иньше, як обяви мегальоманії або манії великості. А мегальоманія, се заразлива хвороба; вона дотикає не лише володарів і підприємців, що користають із пановання над людьми і зі зв'язаних із тим доходів, але також їх добровільних фаґасів. Такими добровільними фаґасами є й панславісти названої тепер категорії.

Конфесійне сторонництво, що стремить до беззглядної загальности, до опановання цілого світа, називається католицизмом. Але „католицизм“ може прибирати зредуковану форму, дещо скромнійшу, може бути обмеженим католицизмом. У ряді обмежених „католицизмів“ стають різні заборчі „панізми“, в роді пангерманізму, панславізму, панпольонізму або всепольськості. Іншу знов категорію становлять виключно оборонні „панізми“, відпорні: панкельтизм, панлитуанізм, панюдаїзм...

Як конфесійний католицизм (чи то римський, чи грецький) має панувати над світом, вигубивши всіх не-католиків, так скромніший від нього пангерманізм має заволодіти без обмежень певною частиною землі, вигубивши всіх не-Німців, а бодай усіх не-Германців. Так само заборчий панславізм стремить до загорнення значної частини земної кулі і до усунення з неї всіх слідів не-слав'янськості. Панпольонізм або всепольство поставив собі за задачу примусити всіх не-Поляків, що живуть між Поляками або на „польських“ землях, щоби або признали себе Поляками, або уступили. Русини приміром і Литовці, то лиш „етнографічний матеріал“, то лише *mutum et turpe recus*, що має досягнути чести в'асимільовання в користь Поляків. І тому то з гори, на взір задатку, приймається ся нині 30 кілька мільонів Поляків! Чому-ж би ні?

Мені всі однаково милі: „Alldeutsche“ разом із гакатистами і всякими иньшими германізаторами; русифікатори, помножені так званими „панславістами“ діла і забору, і в кінці „всеполяки“. Останні виглядають тим мізернійше, що бундують ся не маючи як тамті за плечима власних баґнетів та відданої собі державної сили:

Стремління тих любих сторонництв сформулювали хіба найліпше „Alldeutsche“, що можуть бути взірцем для всяких всенародовців та всеплемінців. Відповідно до програми тих панів се-

редня Європа „від моря до моря“, се спадщина Німців, від якої кожному засі. Нинішня Австрія перестає існувати. Угорщина й Галичина відділяють ся (радуйте ся, відділювачі!), Чехи з Моравією і Шлезком прилучують ся до Прус, Тироль до Баварії. З решти західних провінцій австрійських, отже з горішньої і долішньої Австрії, Сирії, Корутанії, Країни, Побережа й Істрії, формується окреме німецьке королівство, австрійське королівство, полишене ласкаво Габсбурській династії. На цілім просторі злучених разом німецьких держав і державок буде признаний лише той горожанином, хто буде говорити по німецьки і признасть себе Німцем. Усі інші будуть лише півгорожанами (Halbbürger), паріями, без усяких прав, але з обов'язками поносити всякі тягарі. Дрожіть отже, народи, і дякуйте „альдайтшерам“, що остерігають вас і дають вам час приготувати ся. Тимчасом се лише всенімецькі мрії, але мрії на остро, мрії з вишкіреними клеваками дикої свині. Та, як відомо, навіть дикій свині брак рогів.

„Всеслав'яни“ й „всеполяки“ не сформулювали до тепер свої програми з такою незрівняною прецизією; вони не відбігають одначе далеко від програми „альдайтшерів“.

Поклавши одначе руку на серце, мусять „альдайтшери“ признати, що поза високолетною і шумнозвучною ідейною стороною укривають вони головню усунення конкуренції, заняття посад, отворення нових ринків для відбуту своїх товарів і т. и.

З того боку винередили їх многонадійні молодії, що працюють на сході під окликом „панславізму“. Деякі з тих „мрійників“ дивили ся дуже тверезо і реально на справу „слав'янської ідеї“. Залежало їм на нових посадах, на нових ринках відбуту для головного товару, вироблюваного в їх батьківщині, себ-то для урядничої касті. Один із таких молодців мріяв про становище ректора константинопольського університета або навіть куратора константинопольського наукового округу. Інший облизував ся на думку про будучу посаду софійського або адринопольського губернатора. Так мріяли і сини ще перед війною 1877/78 р., яка на жаль ошукала їх і не сповнила тих чарівних мрій.

Се все були обяви зачіпної і заборчої „всенародности“ і „всеплемінности“, опертої або на нинішній державній силі, або — як у „всеполяків“ — на солодких споминах про сьвітлу минувшину та на мріях про грізну будучність для етнографічних матеріалів. Але є й відворотна сторона медалю. „Всенародовість“ і „всепле-

мінність“ можуть проявляти ся не лиш у тих, яким дано багато і ще буде додано, але й у тих, яким дано мало та й се мало має бути, по словам сьвятого письма, відібране. У таких народів і племен, дрібних і упосліджених політично, повстане відповідних „панізмів“ є способом оборони проти винародовлювання і переслідування взагалі: у Кельтів повстає панкельтизм, у Литовців панлитуанізм, у Вірмен панвірменізм, у Жидів пан'юдаїзм... Так само й у дрібних славянських народів. Тому Словаки, Словінці, Лужичани (на скільки признають ся до своєї відрубности для ріжниць від Німців), Славяни в Італії... се найбільше запалені і щиро переконані панславісти. Се піддержує їх у відрубности і в боротьбі за права мови й народности. Тому в них такі великі симпатії до всяких „славянських“ підприємств. Підчас війни 1877/78 р. по кожній російській побіді, а особливо по здобутю Плевни, палили ся ілюмінаційні огні в багатьох словінських селах, а словінські патріоти ентузіязмували ся побідами „братів Росиян“.

Чужинці, чужеплемінники злучили колись Славян, бодай західних, одною спільною назвою. Нині знов як антисемітизм родить і піддержує у Жидів пан'юдаїзм та сіонізм, так само й антиславізм, що розпановуєть ся у Німців, Італійців, Мадяр, Греків і инь., лучить Славян ідейно при помочи панславізму. Коли Мадяри переслідують Словаків, Русинів і Хорватів, Прусаки Поляків, Італійці, Турки, а навіть Австрійці „неславянського“ походження ріжних „Славян“, коли в мізках ріжних тісноголовців на Угорщині, у Відні, в Італії, Прусах... не лише кожний „славіст“ ідентифікуєть ся з панславістом, але кожний Славянин буває підозріваний за „панславізм“ лише тому, що він Славянин, то мимовільно будить ся солідарність языкової „раси“ і змагаєть ся „панславізм“, можливий зрештою лише тому, що славянські мови близькі й подібні до себе.

З усього сього випливає, що панславізм чинний і бундючний:

- 1) в заборчих війнах служить покривкою для зміннення претенсії до пановання над неприлученими ще краями і провінціями;
- 2) в „неславянських“ державах буває пожаданим союзником у борбі ріжних племен і народів славянських за їх народні права;
- 3) буває висуваний „ворогами“ Славянщини як грізний страхополох, яким страшить ся самих себе і свої правительства.

Очевидно в таких державах, як Італія, де місцеві „Славяни“ не мають ніяких языкових і національних прав, де по prostu не признаєть ся ніякої иньшої мови крім італійської і ніякої иньшої

народности поза італійську... панславізм-страхополох буває уживаний виключно для докучення і переслідування поодиноких людей. Та все таки деякі з італійських „Славян“ переповнені горячими все-славянськими симпатіями і належать до здецидованих „панславистів“, очевидно чисто „платонічних“.

* *

„Платонічний“ панславізм може бути з'ідентифікований зі славянофільськими мріями або зі славянофільством. Російські славянофільські мрії були, як се виказав Володимир Соловйов, по просту плягіятом із німецьких мрій так само, як „Myślini“ і ціла „славянсько-польська“ чи „польсько-славянська філософія“ Броніслава Трентовського була перекладом філософічної павутини деяких німецьких мислителів на дивні мовні польські новотвори.

„Платонічний“ панславізм або „славянофільство“ се буцім то „любов Славян“, „кохання Славян“. А тим часом наслідком дивного якогось непорозуміння зачислювано до „славянофілів“ Каткова та інших славяноїдів і взагалі людодів.

Пригляньмо ся тепер сій „славянській любови“, „всеславянській любови“, „міжславянській любови“.

Та-ж коли я люблю кого, то слухаю з приємністю його голосу, його мови, підпираю його в його стремліннях. Тимчасом най говорять факти, аж занадто вимовні, які не потребують ніяких коментарів.

В одній славянській державі — (тепер є кілька таких держав) — у якій саме державі, не скажу, — *nomina sunt odiosa* — забороняють у деяких місцях і в деяких випадках говорити иншою, місцевою славянською мовою, за її уживання виганяють зі шкіл, відбирають посади. Очевидно, що ся „братня“ мова славянська мусить бути дуже мила „братям Славянам“.

В тій самій державі вільно телеграфувати на всіх мовах світа, хоч би навіть на китайській мові, але на тій „братній“ мові славянській не вільно телеграфувати. Се класичний приклад „взаїмности“ і „всеславянської любови“.

В иншій знов славянській двоязычній землі професори місцевого університету не признають зовсім прав другої мови, затикають рот товаришам, що пробують промовляти тою мовою, а ректор і декани не приймають від слухачів легітимацийних книжочок, виповнених їх матірньою мовою. Як же відмінно дієть ся

в гельсінгфорському університеті! Там хоч не трубить ся про „любов“ і „побратимство“, признаєть ся одначе беззглядно рівноправність двох так різних мов, як шведська і фінська. Але-ж бо Фінляндія є до тепер країною культури в повнім значіню того слова, коли тимчасом тамтим славянським землям далеко ще до культури.

На археологічнім з'їзді в Києві один із професорів місцевого університету і великий „любитель Славян“ або „славянофіл“ страшно лютив ся і урядив цілу авантуру в тої причини, що деякі з членів з'їзду пробували відзивати ся по українськи або по малоруськи. Очевидно сей пан любить сильно всіх Славян і розкошуєть ся їх мовами.

Дальше можемо тут пригадати приятельські услуги, чемности і любощі, виявлювані Росіянами і Поляками, Поляками й Українцями або Малоросами, Сербами і Болгарами, Сербами і Хорватами... все се об'єктивні докази великої міжславянської любови.

А як імпозантним доказом сеї любови є навертанє одних Славян другими на різні віри, з проливом крови і зі зневажанєм людської гідности, то в услугах Риму, то Византії, то Магомета!

Супроти всего того говорити про якусь особливу любов Славян між собою, як підставу до панславізму, се брехня і облуда.

* * *

До тепер старали ся ми сконстатувати об'єктивне істнуванє панславізму або всеславянскости і дійшли до негативного результату. Ніякого щирого і без'інтересовного панславізму, чи то в царині політики, чи иньших міжнародніх відносинах, нема і не може бути між передніми славянськими народами. Що більше, всякі панславізми того рода, так само як усякі пангерманізми, панпольонізми і т. н., на скільки виступають у заборчій і меґальоманськім характері, є отруєю і мусять пояснити ся або моральним виродженєм, або умовим збоченєм.

Тепер поставимо собі питанє: На скільки можна доказати потребу „п'ягонїчного“ панславізму? Чи навіть такий панславізм, свобідний від усяких забаганок і заборчих апетитів, є пожаданою появою?

І тут знов мусимо запитати себе: коло чого обертаєть ся такий панславізм? Чи є він лише сконстатованєм факту, що славянські племена становлять із язикового боку одну цілість, або поістнує окремиий язиковий славянський сьвіт у супротивности до-

иньших таких сьвітів? Але в такім разі „панславiзм“ був би зо-всім зайвою проявою, бо повторяв би лише факт давно завважаний і вистежений науково.

А може „платонічний“ панславiзм порушаєть ся в царині по-чувань і значить, що всіх Славян належить більше любити від членів иньших племен і народів за те тільки, що вони Славяни, що належить їм віддавати першенство, підпирати їх зі стратою і на шкоду иньших. Коли-б так мало бути, тоді кождий чоловік, що льогічно думає і є справедливий, повинен би з цілої сили за-протестувати проти подібного панславiзму, бо він перевертав би в головах, спричинював би помішане понятя, туманене, затроюване здорового почутя справедливости, деморалізацію. Провадило би се до сентенції в роді сакраментального „купуйте лиш у християв“, „купуйте лиш у Славян“, намісь „купуйте там, де корисно купу-вати, де добрий товар і сумлінні купці, яким можна повірити“. Така мішанина понятя усьпляє ум і робить його податним на впливи всякого рода бактерій, що оглуплюють і деморалізують.

Особливо нині по стільких сумних досьвідах люди, що дба-ють про спокійний розвій людськости і про безпечність власного істнованя і своїх ближніх, повинні подумати поважно і розва-жити всі консеквенції загального упривілейованя і упослідження цілих людських громад єдино лише за їх походженє. Бо що-ж бачимо?

Державна машина, видосконалена найновійшими методами, зро-била фяско. Правительства стоять безраді і безладні та зало-живши руки мусять спокійно приглядати ся, як шалена зграя, за-гіпнотизована відповідно приправленим „християнством“ і „пан-славiзмом“ чи то по цивільному, чи в мундурах, розправляєть ся крiваво і дико та мордує не лише Жидів і Жидівок, але навіть королів та королеви.

Конфесійна тресура зробила також фяско, а впоювана нею їдь виливаєть ся з надвишкою на верха. Їх „любов ближнього“ зна-чить властиво ненависть. Повтаряють „не вбивай“, а рівночасно благословлять убийників, і коли-б могли, самі мордували-б. Намісь прощення культивують цькованє і облави, намісь покори гордість власної конфесії і погорду для чужовірців. З сеї характеристики не виключаю цілком християнства, а особливо католицизму, чи то римського, чи грецького. Маю тут очевидно на думці не кабiне-

тове і урочне християнство, але християнство *in actu*, чинне християнство, християнство історичне і фактичне.

Під впливом державних і конфесійних організацій мусять і школи сповнювати задачу отруйниць молодечих умів і серць. „Гайда на Сопліців!“, „бий Жида!“, „бий Поляка!“, „бий Німця!“... отсе гасла багатьох „проводирів молодіжи“.

Одним словом, матеріальна сила, що має бути підвалиною добробуту і безпечности, зробила комплетне фіаско, а на психіку пасивних одиниць і таких, що піддають ся суггестії, впливають із усіх боків отруйники, бурителі і облудні „любителі ближнього“.

Огонь належить гасити в зароді, не чекаючи, поки огорне цілий будинок. Ліпше запобігати хоробам профіляктично, ніж лічити їх тоді, коли вже розпанашуть ся на добре.

Супроти всего того повинні інтелігентні люди, що розуміють грізне положенє, подумати про самооборону, про оборону самих себе і своїх ближніх. Належить впливати успокоюючо на психіку окруження, бо се одинокий спосіб паралізованя згубних впливів підцьковників.

Виправді деякі інтелігентні люди, засланяючись фразою „моя хата з краю, я нічого не знаю“, умивають руки від усього і тримають ся в далека: най дієть ся, що хоче. Кому одначе дорогі інтереси культури і людського духового розвою, кому дорога публична безпечність, той не буде наслідувати таких лежнів. Той зрозуміє, що отруя „платонічного“ панславізму, опертого на славянській металоманії і на приписуваню тому племені якихось особливих прикмет, що та отруя, подавана навіть гомеопатичними дозами, не перестане бути отруєю.

І за що-ж ми маємо так особливо любити сих Славян? Чи може за три історичні події найновіших часів, довершені ними, за Кишинів, за Сальоніки, за Білград? Се славянські діла. Не можемо за них винуватити всіх Славян, але мусимо признати, що люди, які довершили їх, були також Славяни.

А додаймо до того брехню і облуду, що покриває голошене племінної любови, всеславянської любови. Подумаймо хоч би лише про різницю між „паном“ і „чоловіком“, між „панею“ і „бабою“ і застановім ся, хто нам ближший товарисько і духово: чи „чоловік“ Славянин і „баба“ Славянка, чи „пан“ не-Славянин і „баба“ не-Славянка?

Отже всякий такий панславизм, пангерманизм, всяка всепольскість, шкідливі ще тому, що кажуть відвертати очі від иньшого поділу людськості, від її поділу з економічного і політичного становища, хоч би приміром на переслідувачів і переслідуваних, або на визискувачів і визискуваних.

Мене особисто зовсім і зовсім не обходять „брати Славяни“ і за то лише, що вони Славяни, не заслугоують у моїх очах на особливе відзначуванє. Коли приміром Мадяри або Прусакі дають „братів Славян“, я стаю по стороні Славян. Але коли знов „брати Славяни“ дають і переслідують Німців, Фінів, Шведів, Литовців, Вірмен, Жидів, Китайців..., я цілою душею стаю по стороні угнетених.

* * *

Чи маємо одначе вже так безоглядно відкинути всякий „платонічний“ панславизм і виректи ся всіх духових зв'язків із иньшими Слав'янами? Зовсім ні. Навпаки, піддержуванє таких зв'язків може бути навіть дуже хосенне. А питанє хосенности рішає власне те, що становить підставу однородности слав'янського сьвіта супроти иньших сьвітів, а то подібність мов.

Виучуванє близьких мов забирає далеко менше часу, ніж виучуванє дальших і труднїйше зрозумілих мов. Не маю тут цілком на думці лінгвістів або лінгвістів, але людей, що знайомлять ся з деякими мовами, аби улекшити собі можливість користуван'я відповідними письменствами або літературами. Хто отже має час і охоту, най познайомлюєть ся з літературами иньших слав'янських народів, як із творами письменства, так із проявами народньої творчости, а з них зможе черпати вселюдські елементи легшою і коротшою дорогою, як коли-б сягав до иньших літератур, дальших що до мови. Кілько приміром краси, кілько з'їдливої іронії, здирання маски з облудників, кілько високих ідеалів правди, волі, справедливости знайде у деяких поетів і мислителів чеських, хорватських, словінських..., а особливо в так всесторонній і багатій російській літературі!

Завдяки познайомленю з літературами „побратимів“ перейдуть до нас також умові течії иньших племен і народів: через Хорватів і Словінців дістануть ся до нас італійські впливи, через Болгар грецькі і турецькі впливи і т. н. Тим способом розширяють ся умові виднокруги і збагачуєть ся скарбниця власного думан'я.

В Гельсінґфорсі приміром існує фіно-угрійське товариство; воно не вганяєть ся за марою панфінізму, але зазнайомлюєть ся ґрунтовно з проявами суспільно-психічного життя всіх фіно-угрійських племен.

На скільки знаю, такі чисто ідеальні, сцієнтифічні задачі поставив собі, бодай в засаді, славянський клуб у Кракові, а уряджувані предсідателеви того клубу авантури¹⁾ не приносять чести ані проводирям, ані виконавцям.

Коли сього рода „платонічний“ панславизм може віддавати великі услуги письменству і духовому розвоєви якогось народу, то за те менше можна його пристосувати в царині штуки. У плястичній штуці, в музиці і т. н. вилучуванє Славян від иньших народів не мало би великого сенсу, бо твори плястичних штук і музики промовляють до нас навіпростець, безпосередно, без помочи мови.

Я старав ся вказати і означити границі „платонічного“ панславизму або ідеального шкідливого і позиточного. Не знаю лише, чи вдало ся се мені.

Переклав *В. Гнатюк*.

¹⁾ Предсідателем славянського клубу в Кракові є професор тамошнього університета М. Зьдзеховский. Сей факт був достаточною причиною для краківських «всепольків», щоб урядити йому демонстрацію. Коли-ж проф. Зьдзеховский заповів відчит у Львові, тутешні «всепольки» так обурили ся і виступили з такими погрозами, що він приїхав до Львова, але відчиту не виголосив. *В. Г.*